

Pécsi Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Kar
Doktori Iskola

dr. László Balázs

A királyi jog mechanizmusai az Árpád-korban

Doktori (PhD) értekezés tézisei

témavezető:

Dr. habil. Béli Gábor
egyetemi docens

Pécs

2023

Tartalomjegyzék

I. A kitűzött kutatási feladat összefoglalása	3
<i>A témaválasztás indokai és a vizsgálat terjedelme</i>	3
II. Az elvégzett vizsgálatok, elemzések leírása, a feldolgozás módszerei	4
<i>Az értekezés gondolati kerete és tézisei</i>	4
<i>A vizsgálat forrásai és módszere</i>	5
<i>A vizsgálat szerkezete</i>	7
III. A tudományos eredmények összefoglalása, azok hasznosítása, illetve a hasznosítás lehetőségei	9
<i>Törvényhozás</i>	9
<i>Kormányzás, igazgatás</i>	10
<i>Bírászkodás</i>	13
<i>Fiscalia regum</i>	14
<i>Egyházzal kapcsolatos királyi jogok</i>	16
<i>A királyi hatalomgyakorlás egyéb megnyilvánulásai</i>	17
<i>A király mint alkotmányozó</i>	20
<i>Az eredmények további hasznosítása</i>	21
IV. A munka témaköréből készült publikációk jegyzéke	22
Summary	25

I. A kitűzött kutatási feladat összefoglalása

A témaválasztás indokai és a vizsgálat terjedelme

A Kárpát-medencében letelepedett és a vele együtt élő, különböző etnikumú népekkel egységes uralom alá vonva országgá szervezett magyarság fölött érvényesülő uralmi forma – az ország és az állam mibenlétével, létrejöttével kapcsolatos kérdések szempontjából megengedőbb megfogalmazásban: Magyarország államformája – a XI. századtól a XX. század közepéig rövid megszakítással – a IV. Károly eckartsau nyilatkozatától a népköztársasági-tanácsköztársasági működés felszámolásáig terjedő időszak kivételével – királyság volt. Ebből adódóan jogtörténetünk egyik központi kérdése a király közjogi állásának, a királyi hatalom mibenlétének és az ehhez kapcsolódó jogi megoldásoknak vizsgálata, ami nemcsak a királynak a hatalmi-közjogi berendezkedésben elfoglalt helyét mutatja meg, hanem jogi és ténylegességi szempontból is központi szerepére figyelemmel – különösen a korai, úgynevezett személyes királyság esetében – igen jó rálátást biztosít e hatalmi-közjogi berendezkedés, végső soron az állami működés rendszerének egészére is.

A király közjogi állásának vizsgálata természetesen érdekes lehet tágabb időbeli és térbeli viszonyrendszerben is, a doktori értekezés keretei azonban – a nagyobb tartalmi mélység érdekében – mindkét vonatkozásban szükségszerűvé teszik a perspektíva szűkítését. Az Árpád-kor uralkodóinak helyzetét nyilvánvalóan nehezebb – és sokkal terjedelmesebb – volna összehasonlítani például a német-római császári címet is viselő Luxemburgi Zsigmond vagy az Osztrák-Magyar Monarchia keretében majd hét évtizeden keresztül, a hazai igazságszolgáltatási rendszer átfogó modernizálásának idején is uralkodó I. Ferenc József regnálásával. Alaposabb elemzés helyett ugyancsak a felszín semmit- vagy keveset mondó érintését tenné lehetővé bármiféle összehasonlítás más – különböző történelmi fejlődés során, eltérő kulturális és társadalmi közegben kialakult vagy éppen kialakulóban lévő – korabeli államok uralkodóinak hatalomgyakorlásával. Mindezekre tekintettel törekszem és szorítkozok dolgozatomban a hazai államiság kezdeteinek, a magyar királyság első évszázadait lefedő Árpád-kor hatalmi-közjogi berendezkedésének, a király e rendszerben elfoglalt helyének vizsgálatára az uralkodó hatalomgyakorlásának formáin, előjogain keresztül.

Értekezésem elsődleges célja az Árpád-kori királyi jog elemei működésének leírása és a király korabeli közjogi-hatalmi berendezkedésben elfoglalt állásának bemutatása az alábbiakban ismertetésre kerülő tézisek mentén, források alapján, vizsgálati módszerekkel és fogalmi rendszerben. E remélt önálló eredménye mellett pedig a vizsgálat – reményeim szerint – támpontul, de legalább segédanyagként szolgálhat az Árpád-kori magyar jog egyéb területeinek, illetve a királyi jog későbbi működésének feltárásához, esetleg mindezek nemzetközi kitekintésben történő, összehasonlító jogi elemzéséhez.

II. Az elvégzett vizsgálatok, elemzések leírása, a feldolgozás módszerei

Az értekezés gondolati kerete és tézisei

Dolgozatom tárgya aligha lehetne teljesen újnak mondható, minthogy az Árpád-kori hatalmi-közjogi berendezkedésből adódóan a korszakot vizsgáló történettudományi és jogtörténeti munkák sem tudták vagy tudják teljesen kikerülni a királyi hatalomgyakorláshoz, a király közjogi állásához kapcsolódó kérdéseket. Továbbá a korabeli primer írott források adott hozzáférési lehetőségei mellett vizsgálatom tárgyában e dokumentumok merítési köre is szükségszerűen megegyezik a történészek és jogtörténészek által használt forrásanyaggal, leginkább az Árpád-kori okleveleket (is) összegyűjtő XIX-XX. századi kódexek gyűjteményével.

Mindezekből következően értekezésem újdonsággal a téma megközelítésében, a vizsgálat tárgya körül felállított gondolati keretben és ennek összefüggésrendszerében, az ezen belül megfogalmazott és igazolni próbált tézisekben, illetőleg – ezekkel is összefüggésben – az alkalmazott vizsgálati módszerekben, valamint a rendelkezésre álló források felhasználásában és a felállított gondolati keretben történő (újra)értelmezésében kínálhat.

A vizsgálat kereteit és irányát meghatározó tézisek egyrészt az Árpád-korral kapcsolatos korábbi közoktatási tanulmányaimon alapuló ismereteknek az egyetemi – különösen a jogtörténeti – képzés által részben más megvilágításba helyezett kérdéseiből, másrészt a hűtlenség intézménye tárgyában megkezdett tudományos diákköri tevékenységem, majd a doktori képzésben immár a királyi jog tágabb horizontú vizsgálata során felmerült kérdésekből fakadtak: Mi az Árpád-kor közjogtörténeti jelentősége? Mikor és milyen értelemben beszélhetünk államalapításról és magyar államról? Milyen jellegű és terjedelmű volt a királyi hatalom, voltak-e annak korlátai? A szokásosan a királyi hatalom megrendülésével jellemzett időszakokban közjogi értelemben is csökkent-e ez a hatalom? Mennyiben írhatók le az Árpád-kor közjogi megoldásai a mai jogi fogalmi rendszerünk elemeivel? Milyen összefüggésrendszer segítheti a régebbi korok jogi megoldásainak megértését és igazolhatja a jogtörténet megismerésének hasznosságát napjaink és a jövő joghallgatói és jogásza számára is? Beszélhetünk-e – és ha igen, milyen értelemben – alkotmányozó hatalomról az Árpád-korban?

A fenti kérdések mentén a vizsgálódásaim keretét és irányát meghatározó téziseket az alábbiak szerint fogalmaztam meg:

- 1.) Az Árpád-kor közjogtörténeti szempontból önálló korszakként leírható.**
- 2.) A királyi jog elemein keresztül alapvonásaiban leírható az Árpád-kor hatalmi-közjogi berendezkedése.**

- 3.) **Az általános rendszerelmélet alapfogalmaival, a rendszerelemek funkcióin keresztül az Árpád-kori királyi jog elemei párhuzamba állíthatók a mai államszervezettel.**
- 4.) **A királyi jog elemei mint hatalomgyakorlási formák, egymástól már a királyság korai időszakában megkülönböztethetők, majd fokozatosan valódi hatáskörökké kezdenek válni.**
- 5.) **A közjogi hatalom az Árpád-kor egészében alapvetően a király kezében összpontosul, és bár a hatalom gyakorolhatósága, tényleges terjedelme hullámzó, ennek korlátai még alapvetően nem közjogi jellegűek, valódi közjogi korlátok legfeljebb az Árpád-kor végén kezdenek megjelenni.**
- 6.) **Az Árpád-korban a király – bizonyos értelemben – alkotmányozó hatalmat gyakorol, az uralkodó alkotmányozónak tekinthető.**

A vizsgálat forrásai és módszere

Természetesen az Árpád-kor hatalmi-társadalmi berendezkedésére vonatkozó történeti ismeretek megszerzésében és a kifejezetten jogtörténeti összefüggések feltárásában is megkerülhetetlen a szakirodalmi források használata. A választott kutatási témámra figyelemmel a korabeli intézményeket kifejezetten jogtörténeti vonatkozásban tárgyaló tankönyvek, monográfiák, tanulmányok és szócikkek mellett – a jog és a társadalom szükségszerű összefüggéseiből adódóan – több, a korabeli hatalmi-közjogi viszonyokra nézve is érdekes és hasznos megállapításokat, elemzéseket tartalmazó történeti, társadalomtörténeti munkából meríték.

A szakirodalom és az alább következő különös dokumentumok mellett azonban az Árpád-kori királyi hatalomgyakorlás és a királyi jog mechanizmusainak legfontosabb és – egyes írások esetleges koholt vagy hamisított jellegének igazolásáig – leghitelesebbnek tekinthető megismerési forrásai a korabeli oklevelek. Ezek a – legtöbbszörre – latin nyelven fennmaradt, kódexekben összegyűjtött, de elektronikus adatbázis formájában immár a közösségi hálón is nagyobb számban hozzáférhető iratok képezik a vizsgálatom legfőbb forrásanyagát. Bár e dokumentumok némelyike – leginkább a szokásosan dekrétumnak nevezett királyi rendelkezések – ma már magyar és angol nyelvű kiadásban is elérhető, kutatásaim során ezek esetében is a latin nyelvű szövegek saját fordításon alapuló feldolgozására törekedtem. E megoldás pozitív hozadéka lehet a többes ellenőrizhetőség. Az idegen nyelvű szövegek fordítása nyilvánvalóan magában hordozza a fordító általi értelmezést, aki ennek eredményét maga is összevetheti az esetleges korábbi szövegváltozatokkal, ily módon ellenőrizve saját értelmezését vagy elfogadva mégis a korábbi fordítások helyességét. Az olvasó számára pedig adott a magyarítás és az értelmezés valamint az ezekből levont következtetések ellenőrzésének, átgondolásának és értékelésének lehetősége is.

Amíg az Árpád-kori okleveles források – különösen a királyi oklevelek – jelentős része kötelező magatartási szabály megjelenési formájaként is azonosítható alaki (külső) jogforrás vagy valamilyen jogvitához kapcsolódó kötelező erejű döntés, az értekezésemben igyekeztem felhasználni olyan egyéb dokumentumokat is, amelyeket a jog megismerési forrásaként a legtágabb értelemben ugyancsak jogforrásnak szokás nevezni, azonban normatív jelleggel nem rendelkeznek, és igen változatos formában és műfajban jelenhetnek meg. Az Árpád-korból latin nyelven fennmaradt ilyen szövegek az Intelmek, a legendák és a krónika- vagy gesztairódalom termékei, amelyek – mintegy irodalmi forrásként – kiegészíthetők még a későbbi korok krónikáinak visszaemlékezéseivel. Mindezek közös jellemzője, hogy nagyobb számban találhatók bennük a királyi hatalomgyakorlás mozzanataihoz, így a király közjogi állásához is kapcsolódó témák, leírások. A korabeli közjogi viszonyok, a királyi jog megismerése keretében történő vizsgálatuk során azonban – a normatív jellegük hiánya mellett – különös tekintettel kell lenni azok keletkezési körülményeire, rendeltetésükre, valamint műfaji sajátosságaikra.

A saját fordításon alapuló okleveles források felhasználásának elsődlegessége mellett az alkalmazott vizsgálati módszer másik lényeges eleme a királyi hatalomgyakorlási formáinak, a királyi jog elemeinek az állam és az államszervezet fogalmain keresztül rendszerelméleti keretben történő elhelyezése. Ehhez két alapvető kérdés előzetes vizsgálata szükséges. Tisztázni kell egyfelől azt, hogy milyen értelemben beszélhetünk az Árpád-korban államról (és államalapításról), másfelől azt is, hogy mit értünk a királyi jog (*ius regium*) fogalma alatt, és annak elemzése során a korábbi szakirodalomban alkalmazott szűkebb vagy tágabb értelmezésből indulunk-e ki. Ezt követően az Árpád-kori királyi hatalomgyakorlás, a korabeli közjogi-hatalmi berendezkedés rendszerelmélet keretei között történő elemzése is két lépésben történik.

Az első feladat a vizsgálat általános gondolati kerete alapelemeinek, alapfogalmainak meghatározása. Megközelítésemben az államot, államhatalmat korszakoktól függetlenné emelni képes – így az Árpád-kor kialakuló államiságának, a korabeli közjogi-hatalmi viszonyoknak és a királyi jog elemeinek a mai jogi terminusainkkal is leírható vizsgálatában használható – legfontosabb fogalmak: a rendszer és a funkció. Eszerint az állam mint rendszer, és annak egyes funkciói jelenthetnek párhuzamot a mintegy ezer évvel ezelőtti és a későbbi korok hazai közjogi berendezkedései között – nem vitatva persze, hogy az idő haladtával az állam céljai és feladatai is alakulnak, változnak, a funkciók bővíthetnek, de közülük egyesek jelentősége csökkenhet vagy akár meg is szűnhet.

A második lépés – elfogadva, hogy az állam jogilag szabályozott társadalmi-hatalmi struktúra, és mint ilyen: rendszer – a rendszer és funkció kategóriáinak felhasználásával, az általános- és a politikai rendszerelméletek, mint elvileg az államra is alkalmazható és alkalmazott elgondolások alapvető fogalmainak és téziseinek mentén egy egyszerűsített rendszerelmélet felvázolása, majd annak a királyi hatalomgyakorlás megjelenési formáira vetítése. Az alkalmazott alapfogalmak: a rendszerelemek, a funkció, az

információ és kommunikáció, a folyamatos mozgás melletti állandóság, a statika és dinamika, valamint a rendszer határai és környezete.

Az így alkalmazott egyszerűsített rendszerelmélet az alábbiak szerint írható le:

- az állam – illetve az Árpád-kor kialakulóban lévő állama – mint rendszer feltételezi rendszerelemek létezését, amelyek önálló feladattal, funkcióval bírnak,
- a rendszer több, mint az egyes elemeinek statikus összessége; azok között dinamikus kapcsolat, kölcsönhatás (kommunikáció) áll fenn, továbbá a rendszernek is van az egyes elemekét meghaladó, rendszerszintű célja és feladata,
- a rendszernek megvannak a maga határai, ezek mentén értelmezhető szempont a rendszeren belülség és -kívülség, a rendszer azonban kapcsolatba is lép (kommunikál) a környezetével, benne pedig más rendszerekkel; a rendszert és egyes elemeit a környezetük felől és a többi elem működése által is impulzusok érik (input), de ezek is visszahatnak a rendszer környezetére, illetve a többi rendszerelemre (output),
- a rendszer statikus részét képezik az adott pillanatban létező határai, elemei és az egész, illetve az elemek funkciói, míg a dinamikus oldal a rendszerelemek működését, kölcsönhatásait, azok, illetve a rendszer és környezete közötti interakciókat jelenti, kiegészülve a rendszer időbeli alakulásával, változásaival,
- a rendszer és elemeinek folyamatos működése és változása (dinamikája) ellenére maga a rendszer állandó (önazonos) marad.

A vizsgálat szerkezete

A vizsgálat szerkezetének vázát a tágabb értelemben vett – a király közjogi állását meghatározó, számára politikai vagy gazdasági előnyt biztosító jogszabályok, illetve jogosultságok összességéeként leírható – királyi jog elemeinek az egyszerűsített rendszerelmélet alapfogalmain keresztül az állami feladatokkal, funkciókkal történő párhuzamba állítása adja.

Ebben az egyszerűsített rendszerelméletben rendszerelemnek tekinthető, vagyis az állam – mint szabályozó és szabályozott rendszer – feladatai, funkciói közé tartozik mindenekelőtt az általános jellegű, kikényszeríthető magatartási szabályok meghatározása, vagyis a jogalkotás, ideértve a jogként való elismerést is (törvényhozás), e normák folyamatos működtetése, végrehajtása, ezzel együtt a belső rendfenntartás is (végrehajtás, igazgatás, rendészet), valamint e szabályok kikényszerítése konkrét esetekben, egyedi (jog)vita vagy valamely (jog)szabály megsértése esetén (bíráskodás). Igazgatási jellegük ellenére önálló funkcióknak tekinthetők a rendszeren kívüli elemekkel és más rendszerekkel történő interakciót, kommunikációt biztosító folyamatok, ami magában foglalja a békés (diplomáciai) kapcsolatokat és a fegyveres konfliktusokat (hadüzenet, hadviselés, békekötés) is.

Szintén igazgatási jellegű, de önálló említésre érdemes funkció a közhitelességgel is összefüggő állami (hivatali) írásbeliség működtetése. A rendszer fontos elemei azok is, amelyek a működés gazdasági alapját biztosítják, az állam esetében ezek – mai kifejezésekkel élve – a fiskális politika, valamint a pénzgazdálkodás megjelenésével a monetáris politika. Végül, de nem utolsósorban megemlítendő – különösen történeti tekintetben, de egyes államokban, jogi kultúrákban ma is – az ideológiai funkció keretében az állam és egyház viszonya.

Ezek a rendszerelemek a mai államműködésben meghatározott állami szervekhez – jellemzően alkotmányos szervekhez – köthetők, mint ezek funkciói, az elemekből felépülő rendszer pedig az állami szervek rendszere, vagyis az államszervezet. Ez az állam felépítését és megjelenését jelenti, minthogy – Petrétei József szavaival – az állam az állami szervek rendezett összességéeként olyan szervezet, amelyben az egyes szervek és intézmények rendszert alkotnak: meghatározott az egymáshoz való viszonyuk, és a közös – állami – feladatok megvalósításában elfoglalt helyük.

Az Árpád-korban a maihoz hasonló államszervezet még nem alakult ki, annak legfeljebb igen korai kezdetei figyelhetők meg például a vármegyék és püspökségek (egyházkerületek) létrejöttével. Már az országépítés, illetve az állam jegyei kialakulásának korai szakaszában felismerhető a közhatalom működésében egyes feladatok, hatalomgyakorlási formák elkülönülése, akkor is, ha ezek eredője kivétel nélkül a király személyére és előjogaira mutatott. A források alapján az uralkodó hatalomgyakorlása más és más tevékenységi formában nyilvánult meg, amikor például ítélkezett, dekrétumot alkotott, vagy birtokot adományozott, és a gyakorlat mögött megjelenő kezdetleges – az évszázadokkal későbbi hatalommegosztási gondolattal azonban nyilvánvalóan összefüggésbe nem hozható – gondolati háttér létezését mutatja Szent István Intelmeinek tematikája és szerkezete is. A királyi jog elemeiben tehát lényegében a királyi hatalomgyakorlás főbb formáit láthatjuk.

Mivel azonban a király egymaga nem képes gyakorolni a kialakulóban lévő állam funkcióihoz kapcsolódó valamennyi hatalmi tevékenységet, ezért szükségszerűen, de kezdetben még feltétlenül az ő akaratóból és annak keretei között megjelennek más közreműködő személyek vagy szervek, akik és amelyek a királytól feladatul – de nem hatáskörbe – kapják egyes közjogi jelentőségű feladatok ellátását.

Az Árpád-kori *ius regium* elemeit képező jogosítványok tehát azok a hatalomgyakorlási formák, amelyek mentén az államszervezetet alkotó főbb állami szerveket is elkülönítették egymástól a hatalommegosztás jegyében a későbbi évszázadok során. Bár korunk államai szemszögéből a hatalommegosztás elvének deklarálását és érvényre juttatását Montesquieu és követői nevéhez szokás kötni, a személyes királyság monarcháinak tevékenysége pedig elsődlegesen még az országuk, alattvalóik feletti uralkodást, hatalomgyakorlást célozta és ennek volt eszköze, azonban a hatalomgyakorlási formák között a gyakorlatban már ekkor – a cizellált elméleti megalapozást megelőzően – megmutatkoztak a differenciálódás jelei. Ezen az elméleti

alapon vizsgálható a kialakulóban lévő állam rendszeréhez mérten a szabályalkotó funkció mint törvényhozás, a szabály-végrehajtó funkció mint igazgatás, a szabály-kikényszerítő funkció mint bíraskodás, továbbá a rendszer gazdasági alapját, ideológiai hátterét képező és az egyéb funkciók.

III. A tudományos eredmények összefoglalása, azok hasznosítása, illetve a hasznosítás lehetőségei

Törvényhozás

A kötelező magatartási szabályokat meghatározó Árpád-kori írott források vizsgálata alapján e törvények és a királyi hatalomgyakorlás (illetve a királyi jog) kapcsolata kettős: a törvény utóbbiak egyik megnyilvánulása, ugyanakkor a törvényekben találkozunk a királyi jog elemeire, a királyi hatalomgyakorlásra vonatkozó rendelkezésekkel is; még akkor is, ha a korabeli jogforrások magára a törvényhozásra vonatkozóan nem fogalmazzak meg konkrét eljárási szabályokat vagy formai követelményeket.

A középkori törvényeink szokásos osztályozása szerint a dekrétum általános jogszabály forrása, míg a privilégium egyesek vagy közületek jogviszonyait szabályozva *ius singulare*-t teremt; a rendi képviselő megjelenésével pedig előbbi a király és a rendi országgyűlés közös aktusa, míg utóbbi kizárólagosan a királyi akarat megjelenítője. Ezzel szemben a források azt mutatják, hogy egyes – főleg XIII. századi – dekrétumok a privilégiumok jellegzetességeit is magukon hordozzák, és a kiváltságlevelek is rendre tartalmaznak olyan rendelkezéseket és záradékokat, amelyek címzetti köre túlmutat a kiváltság címzettjein. Továbbá például a királyi hospesközösségek szabadságlevelei összességükben olyan kiterjedt szabályrendszert alkotnak, amely kifeszíti a *ius singulare* kereteit.

A szokásosan dekrétumnak nevezett oklevelek mellett a jelentősebb privilégiumokban is rendre kifejezésre jut az, hogy a király fontosabb ügyekben konzultál az udvarának, majd országának nagyobb tisztviselőiből álló, de állandó szervezet nélküli tanácsával vagy valamely jelentősebb történelmi szituációban eseti jelleggel alakult, a tanácsnál népesebb gyűléssel, zsinattal. Az források azonban egyértelműen kifejezik, hogy a kötelező magatartási szabály normatív erejének minden esetben szükséges forrása a királyi akarat, míg a tanács vagy gyűlés szerepe csak konzultatív, a döntés indokolását szolgáló és legitimációját erősítő jellegű. Az uralkodó kezdetben a tanács véleményét sem kikérni, sem figyelembe venni nem köteles, a tanács jelenléte a király jogalkotó hatalmát közjogilag még nem korlátozza. A XIII. század utolsó harmadától ugyan legalább a bárók szűkebb köre egyre inkább a közhatalom részeseként, a jogalkotás

közreműködőjeként jelenik meg, a tanács ténylegesen mindinkább befolyásolja és erősíti a király akaratát, így de facto tényezővé válik a jogalkotásban, de közjogi értelemben a törvényhozó mindvégig a király marad.

Lényegében tehát a kötelező magatartási szabály meghatározó királyi akarat és ennek kinyilvánítása maga a törvény, függetlenül annak konkrét megjelenési formájától, vagyis az Árpád-korban a dekrétumok és privilégiumok szokásos megkülönböztetése nem jogforrási megkülönböztetés, inkább csak irodalmi hagyomány. Megjegyzendő továbbá, hogy a kiváltságlevelekben foglalt királyi adományok mellett fennmaradtak kifejezetten valamely adományra vonatkozó oklevelek is, amelyekben ugyancsak rendre található általános kötelező vagy tiltó formulák. A királyi donáció pedig sohasem pusztán ajándékozás, hanem jogokkal és kötelezettségekkel körülbástyázott, a királyi akaratból kötelező erőt merítő magatartási norma, amely jellegénél fogva a szokásosan privilégiumnak nevezett jogforrásokkal mutat nagy hasonlóságot.

A korabeli törvényhozás e jellemzői mentén árnyalhatók azok az álláspontok is, amelyek az Árpád-kor egyes időszakait a királyi hatalom megrendülésével jellemzik. E kérdés lényegét abban látom, hogy ugyan a királyi tanács léte és véleménye közjogilag nem korlátozza az uralkodót, az mégis kénytelen figyelembe venni tanácsának véleményét, mert akaratának végrehajtást elsősorban általuk tudja biztosítani. A források alapján azonban a világi és egyházi előkelők érdekérvényesítési törekvései az Árpád-kor végéig sem tudtak eljutni odáig, hogy a törvények normatív erejét adó királyi akaratot kikerülve, tőle függetlenül, önállóan közhatalmat gyakoroljanak, tehát nem közjogi-, legfeljebb politikai értelemben kényszerítették akaratukat az uralkodóra.

Ugyancsak fontos szempont, hogy még a XIII. század nem csekély privilegiális jelleget hordozó dekrétumaiban is e források kedvezményezettjei jogainak rögzítése nemcsak azt jelöli ki, hogy ők mit várhatnak el az királytól, hanem egyidejűleg meghatározza és megerősíti mindazt, amit a monarcha követelhet tőlük, illetve aminél a királyi hatalom (és a királyi jog) nem szenvedhet nagyobb mértékű csorbulást.

Összességében elmondható, hogy az ország kormányzásában a központi szerepet és minden más feladatkör vagy jogkör eredetét és beszámítási pontját az Árpád-kor végéig maga a király jelenti, aki azonban az Isten kegyelméből uralkodó keresztény királyként már nem pusztán korlátlan és kegyetlen erőszakkal, hanem – a jogon kívüli korlátai mellett – közjogi értelemben ugyan elvileg korlátlan, mégis az isteni jog, valamint a régi törvények és a törvényerejű szokás által is valamelyest keretek közé szorított törvényekkel kormányozza országát.

Kormányzás, igazgatás

A törvényhozás mellett természetesen már az Árpád-korban működni kell a szabályvégrehajtó-működtető funkciónak is. A mai értelemben vett közigazgatásról,

különösen annak szolgáltató oldaláról ugyan még nem beszélhetünk, azonban nyilvánvaló, hogy a végrehajtó-igazgatási funkció egészét az uralkodó a legkorábbi időkben sem lehetett képes egy személyben gyakorolni. A korabeli tisztviselők és intézmények feladata azonban még nem a „köz” elvont kategóriájának szolgálata, hanem az uralkodói akarat érvényre juttatása, a király országának, illetve a kialakuló államnak a működtetése.

A végrehajtás központi irányítása a monarchia kezében összpontosul, akinek teljes körű intézkedési lehetősége van a kormányzatban, de – napjainktól eltérően – az igazgatás központi szintjén a törvénynél alacsonyabb rendű, de a címzettek széles körére kiterjedő, általános jellegű jogszabályok, rendeletek alkotása még nem jelenik meg. Az elsődlegesen a királyi uralom érvényesítését szolgáló, praktikus jogalkotás korszakában a jogszabályi hierarchia dogmatikai háttere és absztrakciós szintjei még hiányoznak, és minthogy a király normatív tartalmú akarata megjelenési formájától függetlenül törvény, az mindenkor és mindenkire nézve teljes kötelező erővel bír, az uralkodó fogalmilag nem alkothat a törvénynek alárendelt, alacsonyabb szintű jogszabályt. Ennyiben tehát a központi igazgatás formálisan alig (vagy nem is) különbözik a törvényhozástól, és annak jelentősebb kérdéseiben a királyi tanács ugyanolyan (konzultatív és legitimációt erősítő) szereppel bírhat, mint a törvényhozásban.

A központi igazgatás egyik különös kérdése az igazgatási központ helye és mibenléte. A patrimoniális államberendezkedés és az utazó udvartartás jellegzetességeiből adódóan a királyság kezdeti időszakában a mai fogalmaink szerinti fővárosról nem beszélhetünk, a kormányzás központja praktikusán a király (és kísérete, udvartartása) mindenkor tartózkodási helyével azonosnak tekinthető. A királyi udvar elvont fogalmát az Árpád-kor végéig nem lehet egyetlen konkrét településhez kötni, azonban számos írott forrás tanúsítja Esztergom és Fehérvár párhuzamosan élő központi szerepét.

Az Árpád-kori okleveles és egyéb írott forrásokban a korabeli igazgatásra vonatkozó átfogó leírást nem találunk, de szép számmal felismerhetők az ilyen feladatot (is) ellátó tisztviselők és egyes eljárások, továbbá kirajzolódik a világi és egyházi igazgatás változó, kezdetben szorosabb, majd az egyház szabadságának növekedésével mind nagyobb mértékben függetlenedést mutató viszonyrendszere is.

Az előbbieket szerint felismerhető egyes jelentősebb igazgatási jogkörök királyi kézben történő összpontosulása mellett az uralkodó kormányzásra gyakorolt ráhatásának másik fontos eleme a főbb tisztviselők kinevezése és elmozdítása. A király általi kiválasztás és kinevezés egyfelől feladattal történő megbízás, másfelől a hűség és az érdekek jutalmazása, illetve további szolgálatra ösztönzés. Utóbbi tekintetben különösen fontos a jövedelmet biztosító ispánságok betöltése, illetőleg a kinevezések és a királyi birtokadományozás kapcsolata. A források tanúsága szerint az előkelők és a megyei nemesség a XIII. század végéig sem éri el az önszerveződés olyan fokát, hogy a vidéki igazgatásban jelentős szerepet játszó megye legfőbb tisztviselőjét maga válassza meg, az ispánok kinevezése mindvégig a monarchia joga, az ispán a király embere. A kisebb

udvari (országos) tisztviselők kinevezése kapcsán, akiknek tevékenysége mindvégig szorosabban a királyi udvarhoz tartozik, ugyancsak aligha merül fel bárki más, mint az uralkodó döntési igénye és szándéka. A legjelentősebb tisztségek betöltésének kérdése ugyanakkor a királyi hatalom, illetve az egyház és a világi előkelők érdekeinek folyamatos interakciójában egyre inkább megjelenik a XIII. századi forrásokban. Hasonlóan azonban a törvényhozásnál írtakhoz, bár a király és a jelentősebb előkelők közötti politikai erővonalak alakulása ténylegesen befolyásolhatja a király személyi döntéseit, a kinevezés és elmozdítás formálisan mindvégig a király aktusa, amelyben az Árpád-kor legvégéig sem hagyható figyelmen kívül személyes benyomásának és bizalmának jelentősége. A XIII. századi királyaink főbb tisztviselőinek névsorát és szolgálati idejét tekintve nem egy olyan férfiúval találkozunk, akik hosszabb időn és több jelentős tisztségen átívelő karriert futottak be a királyi udvarban, de még a birtokaik és viselt tisztségeik nyomán leginkább kiemelkedő urak sem érték el, hogy méltóságaik örökletessé váljanak.

A király személyesen, illetve emberein, kinevezettjein keresztül gyakorolt kormányzati tevékenysége mellett a központi igazgatás további jelentős kérdései a hatalom dinasztiai belüli, területi alapon történő megosztása, valamint az autonómia korabeli megnyilvánulásai. A dinasztiai belül hatalommegosztás Árpád-kori formái, a hercegség és az ifjabb királyság a kormányzati terhek bizonyos megosztása mellett alighanem az uralkodói családon belüli viszályok elkerülését is hivatottak szolgálni. A herceg és az ifjabb király saját uralmi területén ugyan széles körben gyakorol királyi jogokat, de hatalmuk bizonyos tekintetben mindig alatta marad a király hatalmának, annak országából saját országot nem szakítanak ki, uralmi területüknek és az ott élő alattvalóknak is uralkodója marad a király. Amíg a monarcha hatalma országában önállóan értelmezhető hatalom, addig az ifjabb királyi és a hercegi intézmény és hatalom viszonylagos, mindig csak a király (fő)hatalmához képest létezhet és értelmezhető

Az egyes területi egységek vagy nemzetiségi közösségek autonómiája pedig alapvetően az uralkodó akaratából létrejövő, működő és esetleg gyarapodó jogkört takar, amelynek lényege minden esetben a királyi hatalommal fennálló különös kapcsolat, az általánosnak tekinthető magyarországi, a várszervezet, a vármegyék és az udvari méltóságok által képezett igazgatási struktúrán kívül helyezkedés, ami közelebb is hozza az autonómia letéteményeseit a királyi hatalomhoz. Az autonómia terjedelmének meghatározása és az autonóm területek igazgatási vezetőjének kijelölése vagy jóváhagyása közjogi szempontból az Árpád-kor végéig a monarcha hatalmában áll, és az autonómia is mindig viszonylagos, soha nem éri el a királyi hatalomtól való függetlenség szintjét, nem szakad ki annak országából, mindig csak a királyi hatalomhoz viszonyítottan értelmezhető.

Bíraskodás

A kialakulóban lévő állam működése során az igazgatási funkcióhoz hasonlóan az akár írott, akár szokásjogi kötelező magatartási szabályok egyedi (jog)vitákban vagy valamely (jog)szabály megsértése esetén történő érvényesítésének, kikényszerítésének funkcióját sem képes betölteni egy személyben az uralkodó. A személyes királyság korában az ország legfőbb bírója, a bírói hatalom legfőbb letéteményese ugyan a monarcha, az ő előjoga az igazságszolgáltatás szervezése, és bármely alattvalója ügyében eljárhat, de már Szent István Intelmei – egyszerre elvi és gyakorlati jelentőséggel – rögzítik személyes bíraskodásának szükségszerű önkorlátozását. E forrás is tükrözi azonban, hogy végső soron mégis a király döntése, hogy mely ügyek, ügykörök elbírálását tartja fenn magának, és melyeket engedi át valamely bírói feladattal felruházott alattvalójának.

Ugyancsak hasonlóan az igazgatáshoz, az Árpád-kori oklevelekben a bíraskodás általános vagy akár bizonyos ügycsoportra vonatkozó normatív jellegű átfogó leírásával – lényegében eljárási törvénnyel – nem találkozunk. Az írott jog legfeljebb egyes jelentősebb processzuális kérdéseket érinti, az eljárások lefolyását a szokásjog és – nem elhanyagolható mértékben – a praktikus szempontok határozzák meg. A források összességéből mégis kirajzolódik az a kép, amelyben a monarcha – a törvényhozói hatalmának megnyilvánulása, egyes anyagi vagy eljárási jogi szabályok megalkotása mellett is – különböző formákban döntő befolyással bír a korabeli bíraskodás működésében. Ennek első – közvetlen – formája a királyi személyes bíraskodás, amire jelentősebb ügyekben egészen az Árpád-kor végéig találunk okleveles példákat, és ami megnyilvánulhat akként, hogy az ügyet első és egyetlen fokon maga a király bírálja el, vagy akként, hogy valamely más bíró döntésével szemben vagy annak mulasztása esetén biztosítja a folyamodás lehetőségét. Minden további esetben az uralkodó hatalma közvetett módon – a tisztségüknél fogva valamely ügykörökre nézve joghatósággal általánosan felruházott világi ítélezők kinevezése által, a szabad bíróválasztás jogát élvező közösségek tekintetében a bíró személyének jóváhagyásával, illetőleg az egyedi királyi felhatalmazással delegált bírók eljárása útján – érvényesül.

A bíraskodás kapcsán érdemesnek említést azok a megoldások, intézmények is, amelyek a jogsértés megtorlását a rendes büntetéstől enyhébb irányba térítik el, és amelyeknek az Árpád-korban két formája különíthető el: a menedék és a kegyelem. A középkori egyház(jog) által kialakított menedékjog – amely kiegészül a királyi udvar által nyújtott menedékkal is – a dekrétumokban meghatározott esetekben és módon beépül a hazai jogba, ezzel valamelyest korlátozza a sérelmének megbosszulását óhajtó sértett és a bíró – így adott esetben a bíróként eljáró király – mozgásterét. A menedék terjedelme azonban – hogy a bíró és a jog tekintélye is megmaradjon – soha nem éri el a teljes büntetlenséget, csupán a legsúlyosabb büntetési nemek alól biztosít menekvést. A kegyelmezést a jogirodalom általában a bíraskodástól

elkülönült királyi jogosítványként nevesít, amíg azonban a bírói hatalom gyakorlásába a monarcha szükségképpen bevonja egyes alattvalóit, addig a kegyelmezés jogát kizárólagosan, legfeljebb saját akaratából a tanácsát is meghallgatva gyakorolja. A kegyelem érvényesülésére vonatkozóan az Árpád-korban kötelező írott vagy szokásjogi szabályt gyakorlatilag nem tudunk kimutatni, azt a király nagymértékben tetszése szerint, gazdasági, katonai vagy egyéb érdekeit szem előtt tartva gyakorolja (ennek korai korlátja csak a korszak végén jelenik meg a bírságos perekben, ahol a sértetti hozzájárulás igénye jelentkezik). Az okleveles források példái szerint a kegyelmezés a gyakorlatban többféleképpen, a rendes büntetésnél enyhébb megtorlással, utólagos megbocsájtással és a büntetés semmissé tételével, de akár még a marasztalt halála utáni rendelkezéssel is történhet.

Fiscalia regum

Az Árpád-kori forrásokban jelentős számban találkozhatunk az uralkodás olyan megnyilvánulási formáival, amelyek a király közjogi hatalmát elsősorban gazdasági előny biztosításával alapozzák meg. Ezeknek az előjogoknak a funkciója az, hogy a hatalmi rendszer működésének materiális alapját biztosítsák. Mai fogalmi rendszerüket vetítve a középkori királyi hatalomra, ezek a fiskális politika és a monetáris politika főbb eszközeit jelentik. Az Árpád-korban azonban költségvetési-zárszámadási rendszerről vagy elkülönült államháztartási alrendszerekről nem beszélhetünk, az uralkodó magánvagyonra és az államvagyonra még nem különül el egymástól, azok közös kezelés alatt állnak, és a gazdálkodás kereteit a ténylegesen rendelkezésre álló források mértéke és a monarcha belátása szabja meg. Ugyanakkor már a gazdasági berendezkedés alapjait számos rendelkezésével lefektető Szent István élesen megkülönbözteti a királyi és mindenki más vagyonára vonatkozó szabályokat.

Az Árpád-kori királyi hatalomgyakorlásban központi szerepet tölt be, és több formában jelenik meg a birtok gazdasági alapot nyújtó szerepe. Ennek passzív formája az uralkodónak a királyi birtokokból és azok hasznaiból való tényleges és közvetlen részesülése, az utazó udvartarás ellátása, míg az aktív formák a birtokhoz kapcsolódó előjogoknak, jogintézményeknek, vagyis a szokásosan a korona birtokjoga néven összefoglalt jelenségeknek bevételi és kiadási oldalát képezik. A bevételi oldalon találjuk az örökös nélkül maradt jószág királyra háramlásának eseteit, valamint a király személye, az ő vagy a korona közjogi méltósága ellen elkövetett hűtlenségi deliktumok miatti jószágvesztést, vagyonkobzást (*confiscatio*). A kiadási oldalán pedig a birtokadományozás szabályai állnak. A korona birtokjogának bevételi és kiadási oldala körforgásszerű folyamatban működik, aminek során a két oldal közötti arányeltolódások következtében szüntelenül változik az uralkodó kezén lévő birtokok mennyisége.

A birtokadományozás soha nem ajándékozás, az ellentételezéseként elvárt hűség és szolgálat mellett az adománylevelek – különösen a közösségek privilégiumai –

rendszerint konkrét vagyoni ellenszolgáltatásokat is szabályoznak. Emellett a királyi adományhoz tartozó jelentős és gyakori jogintézmény a *consensus*, amellyel a monarcha a dologi várományáról, lényegében az adománybirtok elidegenítési tilalmáról mondhat le, beállítva az adománybirtokot az egyéb javak öröklési rendjébe. Az örökös nélkül maradt birtok király (kincstár) általi megszerzése körében pedig dologi jog és öröklési jog találkozása figyelhető meg, amennyiben az adománybirtok visszaháramlása (*devolutio*) és a törvényes öröklésben az urafogyott birtok király általi öröklése (*caducitas*) különböző birtokszerzési formák. Előbbi, minthogy a királyi váromány folytán az adománybirtok nem válhat uratlanná, dologi jogi intézményként nyilvánvalóan a korona birtokjogának része, míg utóbbi inkább öröklési jogi jelleggel bír.

Funkcionális megközelítésben azonban a két jelenség inkább egylényegű, mert a *caducitas* esetében a szokásjog és az írott jog által meghatározott törvényes öröklési rendben – ami a *lex generalis* – az urafogyott vagyont a király, illetve a korona szerzi meg, míg a *devolutio* esetében – minthogy a törvényhozásnál írtak szerint a királyi adomány és az abban meghatározott öröklési rend a királyi akarat megjelenéseként tulajdonképpen törvény – az adománybirtok öröklési rendje is törvényes öröklési rend, *lex specialis*. Ugyan a *caducitas* inkább a szükségképpen örökös megjelenéséhez hasonló, célszerűségi-jogbiztonsági kérdés, míg a *devolutio* lényege, hogy a király számára biztosítja – várományként – a birtok vagyoni értékét, valójában mindkét funkció igaz a *caducitas* és a *devolutio* jelenségére is. Ekként annak sincs akadálya, hogy a *caducitas* öröklési jellegű jelenségét is a tágabb értelemben vett *ius regium* egyik részjogosítványának tekintsük, minthogy ez is a király (egyébként magánjogias vonásokat is mutató) közjogi hatalmát gazdasági-politikai előny biztosításával megalapozó jogintézmény.

A szintén a korona birtokjogának bevételi oldalához tartozó *confiscatio* még a fővesztés – nem ritka – mellőzése esetén sem szimbolikus büntetés vagy egyszerű bírság, minthogy a hűtlenségben marasztalás – esetleg kiközösítés mellett – a tisztségek, kiváltságok, az öröklési képesség, a gyámképesség és az atyai hatalom elvesztését is eredményezi, ezzel gazdasági jelentősége abban áll, hogy a király elvonja az ellenszegülők gazdasági hatalmának alapjait.

A királyi birtokok tényleges haszna és a korona birtokjogának elemei mellett már a patrimoniális berendezkedés korában is megjelennek további fiskális jellegű királyi-kincstári bevételek, amelyek körében megkülönböztethetők az – esetleges földesúri bevételekhez hasonlóságuk ellenére is – adó-jellegű királyi bevételek, az alattvalók illetve egyes csoportjaik, közösségeik nem pénzbeli vagy terménybeli szolgáltatásai (amelyek jellemző formája az, hogy az uralkodó mentességet vagy kedvezményt biztosít a korábbi vagy a másokat is terhelő kötelezettségekhez képest), illetve a *confiscatio*-tól különböző, lényegében annál enyhébb vagyoni büntetések (amelyek részben vagy egészben a kincstár bevételét képezik).

Ha azt is mondhatjuk, hogy az Árpád-korban elsődlegesen és túlnyomórészt a fiskális politika képezi a király közjogi hatalmának materiális alapját, a monetáris politika szerepe sem elhanyagolható. A pénzverés jelentőségét mutatja egyebek mellett az is, hogy IV. Béla korától a jogosulatlan pénzverést is magában foglaló pénzhamisítás lényegében a legsúlyosabb közbűncselekmények, a hűtlenségi bűncselekmények körébe tartozik, a pénzverésből származó különféle bevételek összessége, a kamara haszna pedig az Árpád-korban (is) a kincstár egyik legfőbb bevétele.

A monetáris politikával kapcsolatos adatok az aránylag kevesebb törvényi rendelkezésnek az egyéb okleveles gyakorlattal és a régészet eredményeit feldolgozó szakirodalommal történő összevetésből nyerhetők, amelyekből kiemelhető az aranypénz kategóriájának tényleges pénz(érme) helyett számítási értékkelé alakulása és a pénzrontás gyakorlatának hullámozása. Jogi szempontból azonban jelentősebb, hogy hazánkban az Árpád-korban a saját pénz verése a monarchának nemcsak joga, hanem monopóliuma. I. Béla, I. Géza és II. András hercegeként az éppen uralkodó rokonuk akaratából történt hatalommegosztás alapján gyakorolhatták e királyi jogot, a XIII. század második felében kimutatható báni pénzverés gyakorlata pedig IV. Béla kifejezett királyi engedélyére vezethető vissza.

Egyházzal kapcsolatos királyi jogok

Az Árpád-kori forrásokból jól kitűnik a kialakulóban lévő állam és a keresztény egyház Szent István egyházszerzői voltából és hatalmának – a pápaság útján is közvetített isteni – legitimitációjából eredő különös viszonya. A hazai keresztény egyház kiépítésében és kezdeti irányításában betöltött kiemelkedő szerepe ellenére a magyar uralkodó maga nem a papi rend vagy szerzetesrend tagja, hanem kívülről-felülről ható egyház-kormányzói hatalmát is az istentől eredeztetett keresztény királyi hatalma alapján gyakorolja: Isten kegyelméből és az isteni törvények keretei között, a kegyes, igazságos és békességes király eszményének megfelelően uralkodik. Az uralkodói intézmény e kulturális kötöttsége pedig olyan meghatározó, hogy akkor is jellemzi azt, ha egy-egy királyunk – mint például IV. László – személyesen esetleg kevésbé érzi magának a kereszténység ügyét. Az állam és a keresztény egyház többrétű és szoros kapcsolódása a törvényhozás, az igazgatás, a bírászkodás és a *fiscalia regum* területén is érezteti hatását, de vannak további különös megnyilvánulásai is.

A szokásosan dekrétumnak nevezett Árpád-kori törvényeink az egyházszerzésre és az egyház ellátására vonatkozó szabályok mellett számos további rendelkezéssel célozzák és szolgálják a keresztény vallásgyakorlás előmozdítását és az egyház tekintélyének erősítését. Jelentős számban maradtak fenn továbbá egyházi tárgyú alapításról, illetve ezeknek címzett kiváltságokról és királyi adományról szóló oklevelek, és a királyi hatalom általában támogatja az egyháznak szánt magánadományokat is. Ugyan Kálmán uralkodásától kezdve – az investitúra-harcok alakulására és a magyar uralkodónak a

pápasághoz és az investitúrához való viszonyára tekintettel – a király alapítói megnyilvánulásai részben visszaszorulnak, azonban az egyház oltalmazásáról és ellátásáról szóló források száma az Árpád-kor végéig igen jelentős marad. A korabeli dokumentumokban egyértelműen megmutatkozik az a felismerés, hogy az egyház a királyi hatalomnak nemcsak legitimációt biztosító ideológiai támasza, hanem gazdasági és katonai ereje, a klerikusok által hordozott tudás és műveltség, valamint az alattvalók befolyásolásának és mozgósításának képessége által olyan hatalmi-politikai tényező is, amelyet a monarchának saját hatalma fenntartásához már a királyság legkorábbi időszakaiban is figyelembe kell vennie, és maga mellett kell tudnia.

Igaz, hogy már a XI. század végének törvényeiben tetten érhető az igazgatás és a bíraskodás területén a világi és egyházi hatalom bizonyos fokú elválasztását célzó törekvés, a szeparáció azonban – az egyházi hatalom javára – aszimmetrikusan valósul meg. Ugyanakkor úgy látszik, hogy a világi tisztviselők egyházi ügyekbe avatkozásának mind teljesebb tilalma a világi igazgatás csúcsán álló királyra nem, legalábbis nem abszolút jelleggel terjed ki. A magyar királyok az Árpád-korban mindvégig a keresztény egyház aktív oltalmazójaként, támogatójaként jelennek meg, és törvényi rendelkezésekkel törekednek más hitek és vallások visszaszorítására.

Az egyház ugyancsak közreműködik – Kálmán törvényei alapján például napi imádsággal, illetve a királlyal szemben hűtlenek kiközösítésével – az uralkodó tekintélyének megóvásában. A keresztény királyi eszmény elvi követelményén túl pedig az egyházi hatalom a világi hatalomgyakorlás tényleges korlátjaként is kezd megnyilvánulni akkor, amikor az Árpád-kor végén III. András az egyházi fenyték terhét – túl azon, hogy a törvények sarkalatosabb rendelkezéseit megsértőket a világi büntetések mellett azzal is fenyegeti – a Kalocsai érsek útján a pápai széktől magára veszi.

Az Árpád-kori források alapján a magyar király diplomáciai kapcsolatai között is kiemelt helyet foglal el a pápasággal fennálló kapcsolat, ami levél- és követváltásokban, pápai legátusok magyarországi tevékenységében nyilvánul meg. Továbbá az írástudás kiváltságának is köszönhetően az egyházhoz szorosan kapcsolódva jön létre és fejlődik a hivatali írásbeliség a királyi kápolnában, majd működik az Árpád-kor végéig is a királyi kancelláriában, valamint a hiteleshelyi tevékenységet folytató káptalanokban és konventekben.

A királyi hatalomgyakorlás egyéb megnyilvánulásai

A törvényhozás, igazgatás és bíraskodás, valamint a gazdasági és az ideológiai alapot jelentő elemek mellett található az Árpád-kori forrásokban a királyi hatalomgyakorlás egyéb formáira és az ezekre vonatkozó jogi szabályokra, vagyis a tágabb értelemben vett királyi jog egyéb elemeire utaló rendelkezések is. Ezek többsége igazgatási jelleget

mutat, valamilyen sajátosságuk alapján mégis az általános világi igazgatástól elkülönülten, önálló bemutatásra érdemesek.

Elsőként említhető a király legfőbb hadúri joga, amelynek két jellegzetessége említhető ki. Egyrészt, a középkorban a belső rendfenntartás és a külső védelem vagy akár az offenzív hadakozás személyi állománya és eszközrendszere nem mindig különböztethető meg élesen, a rendfenntartó, a bűnüldöző, sőt az igazságszolgáltatási feladatokat olykor egyaránt a katonai hatalom támogatásával látják el. Másrészt, e hatalomgyakorlási forma írott dokumentumok helyett alapvetően tényleges cselekvésben mutatkozik meg, ezért a legfőbb hadúri jogosítványokra vonatkozó kisebb számú normatív rendelkezés mellett nagyobb jelentőséggel bírnak azok a források, amelyek eseményleírásként, előzményként, esetleg indokolásként tartalmazzák valamely hadi esemény leírását. A király hadúri jogával kapcsolatos normatív szabályok jellemzően olyan formában jelennek meg, hogy valamely személyi kör vagy közösség mentességet vagy kedvezményt kap az uralkodó jogával szemben fennálló katonáskodási vagy katonaaállítási kötelezettség alól. A király joga szempontjából kiemelendő, hogy az Árpád-korban létezik több olyan népelem, akiknek – szabadságaik ellenében – elsődleges kötelezettsége éppen a katonáskodás. Továbbá amíg egyes kiváltságos állapotú népelemeknél olyan – vagyoni szempontból is jelentős – tendencia mutatkozik, hogy mindinkább mentesülnek a külföldi hadjáratokban való részvétel terhe alól, e szabadságok és kedvezmények megfogalmazásából mindig kiolvasható az is, hogy ezek sérelme nélkül mégis mit követelhet meg az uralkodó, mi az, aminél nagyobb sérelmet a királyi jog nem szenvedhet.

A többnyire reálcselekményekben megnyilvánuló katonai fellépés mellett – és olykor azzal összekapcsolódva – megjelennek az Árpád-kori forrásokban a békés diplomáciai kapcsolatokra utalások is, minthogy a kialakuló állam mint rendszer, illetve az ebben legfőbb hatalmi tényezőként jelenlévő király szükségszerűen kapcsolatba kerül környezetével, a környező társadalmak uralkodóival. Már Szent István korától kezdődően kimutatható a követküldés aktív gyakorlata és az is, hogy a magyar uralkodó diplomáciai kapcsolatai közül kiemelkedő jelentőségű a pápasággal ápolt viszony. És amíg belföldi tekintetben a követküldés minden további nélkül az igazgatási hatalom körébe vonható, a követeknek az ország határain túlra küldése és külföldi követek fogadása már jogi szempontból is többletet hordoz, mivel ahhoz a felségjoghhoz kapcsolódnak, hogy más szuverén autoritásokkal a hűtlenség terhe nélkül és egész országának képében eljárva lépjenek kapcsolatba. A diplomáciai kapcsolat különös megnyilvánulása a királyi akaratnyilvánításként a dekrétumok közé sorolható 1233. évi beregi egyezmény, amely a II. András magyar király és Jakab pápai legátus megállapodása mentén kiadott, de nem egyedi és elszigetelt, hanem az egyház sérelmei miatt az esztergomi érsek által az országra kimondott interdiktum háttérében álló egyházi panaszok pápai kivizsgálásának hosszabb folyamatába ágyazott, annak alakulására és a király magatartására is tekintettel lévő aktus. A király – majd ugyanebben az évben Béla ifjabb király is – az egyezmény megerősítése keretében

megesküszik, hogy saját rendelkezéseivel, törvényeivel sem fogja megsérteni a szerződést, ez az alávetés azonban még korántsem valamiféle, a törvényeknél magasabb szinten álló nemzetközi jog létrehozatalára utal, hanem a keresztény király és a pápa közötti aktuális erőviszonyokra.

A hivatali írásbeliség elterjedésében a legfontosabb mérföldkő 1181, amikor III. Béla egy konkrét jogügylet megerősítéséhez kapcsolódóan a jövőre nézve elrendeli a király jelenlétén tárgyalt valamennyi ügynek írás bizonyosságával történő megerősítését, vagyis írásba foglalását. Igaz ez akkor is, ha a jövőre néző általános rendelkezés csak az ügyet eldöntő végző aktusra vonatkozik, miközben a kérelem és az eljárás egésze tekintetében még nem jelenik meg az írásbeliség követelménye. Az oklevelek garanciális és bizonyításra alkalmas jellegének felismerését tükrözi már az oklevelek pusztán létezésük és – a fenti rendelkezést követő – látványos számbeli gyarapodása mellett, az egyes ilyen dokumentumok *arenga* szövegében található, a jelentősebb események írásba foglalásának fontosságát hangsúlyozó gondolatok, a korábbi írott kiváltságlevelekre hivatkozások gyakorlata, valamint az oklevelek vitás ügyekben bizonyítás céljából történő felhasználásának, illetve elfogadásának megjelenése. A hivatali írásbeliség és egyébként a közhitelesség körében az Árpád-kori írott források normatív rendelkezései főleg a pecséthasználat és a pecsétekkel kapcsolatos visszaélések, illetve a poroszlók és a hiteleshelyek működésének egyes kérdéseire koncentrálnak.

A fentiek mellett a királyi hatalomgyakorlás további megnyilvánulásaira utaló egyedi példák is találhatók az Árpád-kori oklevelekben. Ilyen rendelkezés például Kálmán első törvényében az országhatár kifelé történő átlépésének az uralkodó és a határ őrzésében illetékes ispán vámosainak pecsétjével ellátott engedélyhez kötése, vagy a Várad Regestrum egyik bejegyzéséből kiolvasható szabály, miszerint a talált kincset a királynak be kell jelenteni. Az Árpád-korban közjogi értelemben kötelező trónöröklési rend hiányában ugyan a korábbi uralkodó eszköztára korlátozott az utódjelölésben, de számos forrás igazolja, hogy a királyoknak voltak ilyen irányú törekvései, hű (vagy annak gondolt) embereiket igyekeztek ösztönözni az általuk kiszemelt utód támogatására, illetőleg saját uralkodásuk idején a felkészítés, a feladatokkal történő megbízások, a hatalomgyakorlásba történő bevonás útján készíthették fel és tehetővé alkalmassá választottjukat az uralkodásra.

Legvégül kiemelésre érdemes Szent István Intelmeinek a „jóságos cselekedetek törvénye” megjelöléssel bevezetett utolsó fejezete, amely a királyi erényeket sorolja fel, mint a kegyesség, az irgalmasság, a béketűrés, az erő, az alázat, a mérséklet, a szelídség, a tisztesség és a szemérmesség. Jóllehet, e kategóriák döntően metajurisztikus jellege és az Intelmek normatív erejének hiánya miatt e jóságos cselekedetek törvénye közjogi értelemben nem köti az uralkodót és nem korlátozza a királyi hatalmat, alighanem megalapozottan kijelenthető, hogy többségükben a királyi hatalomgyakorlás jogon kívüli, morális és ésszerű korlátait, legalábbis kereteit kell látnunk.

A király mint alkotmányozó

Az Árpád-korban nem találkozunk egyetlen dokumentumban megjelenő chartális alkotmánnyal, és a jogrendszer egészéből is hiányoznak korunk alkotmányainak egyes lényeges tartalmi elemei, például az alapvető jogok katalógusa, az alkotmánybíráskodás intézménye, vagy éppen az akkuzatórius büntetőeljárás alapelvei. Továbbá a korabeli jog írott megismerési forrásaiban az alapvetően szokásjogon alapuló hazai jog egészének, de azon belül a közhatalmi berendezkedésre és még a királyi hatalom gyakorlására vonatkozó jogi szabályoknak sem a kimerítő leírása, sőt, olykor csak töredéke található meg. Az oklevelekben azonban számos helyen megmutatkoznak egy – legalábbis kialakulóban lévő – államnak tekinthető hatalmi berendezkedés céljai, funkciói, ezekhez rendelt eszközrendszere és szervezeti, személyzeti megoldásai, továbbá felismerhető az ezek struktúráját és működését alapvetően meghatározó, kötelező jellegű és kikényszeríthető normatív háttér is.

Mivel pedig az alkotmány felfogható úgy is, mint az államiság jegyeinek léte, az állam tényleges létezése és működése, illetve mint az állam jogi alaprendje, ezért a vizsgált források tanúsága szerint az Árpád-kor kialakulóban lévő államának – méghozzá már a Szent István által kialakított hatalmi berendezkedésének is – volt empirikus, illetőleg jogi értelemben vett alkotmánya. A királyi jog elemeinek vizsgálata alapján egyértelműen felismerhető az uralkodónak a közjogi-hatalmi berendezkedés kialakításában és további alakulásában, a kialakulóban lévő állam működésében betöltött központi szerepe. Az ő tényleges hatalmának kiterjedése határozza meg az uralma alá tartozó területet és alattvalóinak körét – a Jellinek-féle háromelemű tan tekintetében az államterületet és az államalkotó népet –, és döntő jelentősége van az egységes államhatalom megtestesítésében is. A királyi jog elemeiként azonosítható, közvetlenül vagy közvetve érvényesített hatalomgyakorlási formákon keresztül ugyanis meghatározó befolyással bír a hatalmi struktúra kialakítására és további alakulására, a hatalmi rendszer működtetésében közreműködő szerepek meghatározására, valamint konkrét esetekben az e szerepeket betöltő személyek kiválasztására, ezzel döntően – sőt, közjogi értelemben egészen az Árpád-kor végéig kizárólagosan is – ő alakítja a kialakuló államszervezetet. Döntései és intézkedései pedig jellemzően jogi jelleget hordoznak magukon, és olyan összefüggő és kikényszeríthető normarendszert alkotnak, amely alappal tekinthető az egész hatalmi struktúra jogi alaprendjének.

Ennyiben nem ördögtől való kijelenteni azt, hogy az Árpád-kori királyok – köztük már legkorábban, és kiemelkedő jelentőséggel első királyunk, Szent István is – az empirikus és jogi értelemben vett alkotmány tekintetében, vagyis az államiság, az államszervezet alapjainak lefektetése és alakítása, illetőleg eme kialakuló állam jogi alaprendjének meghatározása szempontjából, ezekre döntő behatást gyakorolva egyfajta alkotmányozóként is tevékenykedtek.

Az eredmények további hasznosítása

A fentiekben bemutatott tézisek mentén, források alapján, vizsgálati módszerekkel és fogalmi rendszerben értekezésem új megvilágításba helyezi az Árpád-kori királyi jog elemeinek működését és a király korabeli közjogi-hatalmi berendezkedésben elfoglalt állását. Az Árpád-kori királyi hatalom részben magánjogias jellege ellenére alapvetően közjogi megközelítésben, a szükségszerűen jelenkori társadalmi és jogi környezetünkben kialakult fogalomrendszerünk alkalmazásával kíván olyan átfogó képet adni a korabeli magyar közjog (alkotmányjog?) központi kérdéseiről, amilyen átfogó elemzésével e témakörnek a jogtörténet-tudomány máig adós maradt. E vizsgálat szükségszerűen magában hordozza a (jog)történeti irodalom olyan máig sem véglegesen és vitathatatlanul megválaszolt kérdéseinek újragondolását, mint a korabeli államiság és az államalapítás, a királyi hatalom korlátlan vagy korlátozott volta, annak legitimációja és – ezzel összefüggésben – a Szent Korona és a koronaeszme jelentősége vagy éppen a korabeli alkotmányosság kérdései.

Értekezésem a terjedelem és az ésszerűség korlátai mellett a fenti kérdések vizsgálatára és megválaszolásának megkísérlésére szorítkozhat, azonban – az I. pontban írtaknak megfelelően – reményeim szerint támpontul, de legalább segédanyagként szolgálhat az Árpád-kori magyar jog egyéb területeinek, illetve a királyi jog későbbi működésének feltárásához, esetleg mindezek nemzetközi kitekintésben történő, összehasonlító jogi elemzéséhez.

IV. A munka témaköréből készült publikációk jegyzéke

- László Balázs: *A hűtlenség miatti vagyonkobzás az Árpád-kori ius regium körében.* In: Bóka János (szerk.): A XXXI. Országos Tudományos Diákköri Konferencia Állam- és Jogtudományi Szekciójába nevezett pályamunkák összefoglalói. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged 2013. 148–149. o.
- László Balázs: *A hűtlenség és annak büntetése az Árpád-korban.* In: Drinóczi Tímea – Naszladi Georgina – Novák Barnabás (szerk.): Studia Iuvenum Iurisperitorum 7. A Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara hallgatóinak tanulmányai. PTE ÁJK, Pécs 2014. 59–90. o.
- László Balázs: *Az Árpád-kori ius regium főbb elemei és az államszervezet kezdetei.* Ügyvédvilág Online. Wolters Kluwer Kft., 2014. május 29.
<http://www.ugyvedvilag.hu/rovatok/publikaciok>
- László Balázs: *A király helye az Árpád-kori államszervezetben.* In: Ádám Antal (szerk.): PhD Tanulmányok 13. PTE ÁJK Doktori Iskola, Pécs 2014. 185–204. o.
- László Balázs: *Gutkeled nembeli Joachim hűtlensége.* Joghistoria. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Magyar Állam- és Jogi Történeti Tanszék Tudományos Diákkörének folyóirata. XIX. évfolyam (2014) 2. szám. 31–37. o.
- László Balázs: *Hospes-privilegiumok az Árpád-kori ius regium rendszerében.* In: Jedlovsky Pál (szerk.): Programfüzet. Pro Scientia Aranyérmesek XII. Konferenciája. PSAT, Eger 2014. 48. o.
- László Balázs: *A Hármaskönyv és az Árpád-kori ius regium egyéb forrásai.* In: Herke Boglárka Luca (szerk.): VII. Nemzetközi és XIII. Országos Interdiszciplináris Grastyán Konferencia. Pécsi Tudományegyetem, Pécs 2015. 38. o.
- László Balázs: *Hospes-privilegiumok az Árpád-kori ius regium rendszerében.* In: Harsányi Szabolcs Gergő – Szabó Beáta (szerk.): PSAK XII. Pro Scientia Aranyérmesek XII. Konferenciája. Líceum Kiadó, Eger 2015. 196–200. o.
- László Balázs: *A ius regium mechanizmusa az Árpád- és Anjou-korban.* In: Így kutattunk mi! Tudományos cikkgyűjtemény II. A Nemzeti Kiválóság a Konvergencia Régióban Program ösztöndíjasainak tudományos cikkeiből. Közigazgatási és Igazságügyi Hivatal, Budapest 2015. 28–29. o.
- László Balázs: *A Hármaskönyv és az Árpád-kori ius regium egyéb forrásai.* In: Czeferner Dóra – Mikó Alexandra (szerk.): XIII. Országos Grastyán Konferencia előadásai. PTE Grastyán Endre Szakkollégium, Pécs 2015. 165–172. o.
- László Balázs: *Gertrúd királyné merénylőinek büntetése a ius regium rendszerében.* In: Ádám Antal (szerk.): PhD Tanulmányok 14. PTE ÁJK Doktori Iskola, Pécs 2016. 55–71. o.
- László Balázs: *A király közjogi állásának alapvonásai az Árpád-korban.* In: Harsányi Szabolcs Gergő – Nagy Noémi – Tóbi István (szerk.): Pro Scientia Aranyérmesek XIII. Konferenciája. Programfüzet. PSAT, Pécs 2016. 29. o.

- László Balázs: *A király közjogi állásának alapvonásai az Árpád-korban*. In: Nagy Noémi – Tóbi István (szerk.): Pro Scientia Aranyérmesek XIII. Konferenciája. PSAT, Pécs 2017. 126–131. o.
- László Balázs: *Királyi jog az Aranybullákban*. JURA. A Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának tudományos lapja. XXIII. évfolyam (2017) 1. szám. 284–292. o.
- László Balázs: *Birtok, hatalom, jog – A korona birtokjoga az Árpád-korban*. In: Homoki-Nagy Mária (főszerk.): FORVM: Publicationes Doctorandorum Juridicorum VII. Acta Universitatis Szegediensis. Szeged 2017. 113–141. o.
- László Balázs: *Caducitas és devolutio az Árpád-kori királyi jogban*. In: Pro Scientia Aranyérmesek XIV. Konferenciája. Programfüzet. PSAT, NKE, Budapest 2018. 33. o.
- László Balázs: *Caducitas és devolutio az Árpád-kori királyi jogban*. In: Auer Ádám – Nagy Noémi – Tóbi István (szerk.): Pro Scientia Aranyérmesek XIV. Konferenciája. PSAT, Budapest 2019. 81–87. o.
- László Balázs: *Az Árpád-kori királyi jog és az államszervezeti funkciók összefüggései rendszerelméleti keretben*. In: Németh Katalin (szerk.): Absztraktkötet. Tavasz Szél Konferencia 2019. Nemzetközi Multidiszciplináris Konferencia. Doktoranduszok Országos Szövetsége, Budapest 2019. 119. o.
- László Balázs: *Az Árpád-kori királyi jog és az államszervezeti funkciók összefüggései rendszerelméleti keretben*. In: Bihari Erika – Molnár Dániel – Szikszai-Németh Ketrin (szerk.): Tavasz Szél – Spring Wind 2019. Tanulmánykötet. I. kötet. Doktoranduszok Országos Szövetsége, Budapest 2020. 253–263. o.
- László Balázs: *A királyi jog elemei Szent István Intelmeiben*. In: Barna Boglárka Johanna – Kovács Petra – Molnár Dóra – Pató Viktória Lilla (szerk.): XXIII. Tavasz Szél Konferencia. Absztrakt kötet. Mi és a tudomány jövője. Doktoranduszok Országos Szövetsége, Budapest 2020. 92. o.
- László Balázs: *A királyi jog elemei Szent László és Kálmán törvényeiben*. In: XV. PSAK: 2020. október 8–10. Absztraktfüzet. PSAT, Budapest 2020. 23. o.
- László Balázs: *A királyi jog elemei Szent István Intelmeiben*. In: Szabó Csaba (szerk.): XXIII. Tavasz Szél Konferencia. Tanulmánykötet. Tavasz Szél – Spring Wind 2020. Doktoranduszok Országos Szövetsége, Budapest 2020. 354–364. o.
- László Balázs: *A királyi jog a Szent István korabeli jogforrásokban*. In: Homoki-Nagy Mária (főszerk.): FORVM: Publicationes Doctorandorum Juridicorum X. Acta Universitatis Szegediensis. Szeged 2020. 99–128. o.
- László Balázs: *Kemény fia Lőrinc és a királyi jog*. Jogtörténeti Szemle. XVIII. évfolyam (2020) 4. szám. 45–52. o.
- László Balázs: *A királyi jog elemei Szent László és Kálmán törvényeiben*. In: Csítei Béla – Szépvölgyi Enikő (szerk.): Pro Scientia Aranyérmesek XV. Konferenciája. PSAT, Budapest 2021. 128–136. o.
- László Balázs: *A királyi jog elemei Szent István legendáiban*. In: Molnár Dániel – Molnár Dóra (szerk.): XXIV. Tavasz Szél Konferencia. Absztraktkötet. Doktoranduszok Országos Szövetsége, Budapest 2021. 120–121. o.

- László Balázs: *A királyi jog elemei Szent István legendáiban*. In: Molnár Dániel – Molnár Dóra (szerk.): XXIV. Tavaszi Szél Konferencia 2021. Tanulmánykötet I. Doktoranduszok Országos Szövetsége, Budapest 2021. 205–216. o.
- László Balázs: *A királyi jog elemei IV. László törvényeiben*. In: Molnár Dániel – Molnár Dóra (szerk.): XXV. Tavaszi Szél Konferencia. Absztraktkötet. Doktoranduszok Országos Szövetsége, Budapest 2022. 98–99. o.
- László Balázs: *Hány éves a magyar Állam?* In: Bánáti Diána – Mihalkó József (szerk.): XVI. Pro Scientia Aranyérmesek Konferenciája. PSAT, Pécs 2022. 54. o.
- László Balázs: *A királyi jog elemei IV. László törvényeiben*. In: Molnár Dániel – Molnár Dóra – Nagy Adrián Szilárd (szerk.): XXV. Tavaszi Szél Konferencia 2022. Tanulmánykötet I. Doktoranduszok Országos Szövetsége, Budapest 2022. 37–48. o.

Summary

One of the most important questions of our legal history of the Árpád era is the examination of the legal status of the monarch, the characteristics of royalty and its legal resorts. It shows not only the significant role of the king in the power structure and in the legal system, but also gives a good perspective to see the whole functioning of the state itself.

The novelties of my dissertation stand in the approach of the topic, the philosophical frames of examination and the contexts of these, the theses established in these philosophical frames and – in correlation with all these – the methods of examination, and the use and re-interpreting of the available written sources.

As literary sources I apply not only textbooks, monographies, essays and articles from the field of studies of legal history but also those from the field of historical studies and social history. However the most important sources of my investigation are the Latin written documents extant, especially royal warrants of the Árpád era which I use and interpret by my own translation. In addition I also examine and interpret some non-normative documents extant of special genres.

By examining the legal significance of the reign of István I (the Saint) and the death of András III, I see the Árpád era as a separate period of our legal history in the sense of public law, of which the main characteristics are the beginnings and dénouements of the establishment of the state. Regarding the nature and quality of the contemporary evolving statehood and acknowledging the state as a system, I examine the manifestations of royalty and the royal rights (*ius regium*) in the frame of systems theories. In this way we can draw a parallel between several functions of the system and its elements in the Arpad era and the functions of the state organization of nowadays, and we can describe the former ones by using our legal terminology based on the legal institutions of the times we live and think in.

Examining the written documents extant, especially royal warrants of the Árpád era in the abovementioned philosophical frames, the following can be found of the manifestations of royalty and the royal rights:

In the Árpád era the royal will is the necessary and inevitable source of the binding force of the statute (as a mandatory rule of conduct) without exception. The king's council or any assembly only has the right to consult and advise and whenever their part is mentioned in a royal warrant, it is only for the explanation and further legitimation of the royal decision. By the end of the 13th century the influence of the council on the royal will is increasing thus the council *de facto* becomes a real factor in legislation but in the legal sense the monarch still remains the one and only legislator. As the royal will establishing mandatory rules of conduct and the expression of that will is the statute

itself, the regular distinction of decrees from privileges is not a substantive distinction of legal sources but a literary convention. However the monarch – as a Christian king reigning by the grace of God – is no more capable and free to govern his kingdom by unlimited and raw force but by statutes more or less limited by – beside meta-juristic circumstances – the divine laws, the old statutes of ancestors and some elements of customary law.

The control of execution and administration is also focussed in the hands of the monarch but as his expressed will is a statute independently of the form of expression, the monarch can never constitute any law inferior to statute. Thus the forms of central (state-)administration are hardly different from the forms of legislation and the role of the king's council is also similar in both cases. However in the Árpád era we cannot find a capital city like we see nowadays, we can see the importance of the royal seat(s) in the actions of administration. Beside keeping the most important fields of administration in his hands, another significant way for the monarch to affect the actions of execution and administration is the appointment and discharge of his officials in which the personal impression and trust of the monarch is always of great importance. We can find the contemporary ways of territorial division of powers in the dynasty and some kind of autonomy of territorial units and ethnic groups but these are always established by will of the monarch and never become fully independent of the royalty, they can only be interpreted in correlation with it.

Obviously the monarch is not able to wield every judicial power in his kingdom in one person but as the main addressee of this power he is the one to decide in which cases he would judge personally and in which cases he would authorize one of his officials to do so. Beside the power of legislation the king also has determinative influence on judiciary in the field of judicial power in several ways. In some cases he judges personally either of first instance and without appeal or by giving an opportunity to appeal to himself as some kind of legal remedy against the decision or malpractice of another judge. In other cases the monarch has an indirect influence on judiciary by appointing judges, by conforming elected judges of municipalities or by delegating judges to proceed in particular cases. In addition to such judicial power the monarch also has discretionary right to exercise the power of pardon.

The so-called property-featured elements of royal rights (*fiscalia regum*) provide the material basis of the power structure. As in the Árpád era even the royalty has some civil law characteristics, in the field of fiscal policy the possession of estates plays a significant part in providing this material basis. Beside the direct share of royal estates and their benefits the legal phenomenon called 'the crown's right of possession' works as a circle of incomes and expenditures. The elements of this circle are the reversion or escheating of properties for lack of heirs, the confiscation of properties and the royal donations. Further fiscal element of the royal rights are several tax-like incomes, non-pecuniary supplies, services in kind and types of fines. Beside fiscal policy monetary policy is also of high importance. In the Árpád era coinage is not only one of the rights

of the monarch but a monopoly right of him guaranteed by the possibility of punishing any infringements of it. Furthermore the incomes of coinage are also significant elements of the incomes of the royal chamber.

One of the most significant characteristic of the Hungarian state in the Árpád era is its special relation to the Christian church based on the role of István I (the Saint) in the establishment of the Hungarian Christian church. The ideological background of the royalty is the ideal of Christian kinghood which means that the monarch reigns by the grace of God, in the frames of the divine laws and according to the ideal of upright, gracious and peace-loving kings. Beside their provisions concerning the establishment and the supplies of the church, the contemporary statutes significantly serve for the promotion of the practice of religion and for the boost of the authority of the church. The Christian church is not only the ideological support of the royalty providing it with (divine) legitimation, but also a factor of power and politics which the monarch – having regard to its intellectual, economic and military powers – needs to have on his side. The Christian church also plays an important part in the diplomatic relations of the king and in the establishment and functioning of administrative literacy.

We can also find some other manifestations of royalty and some more royal rights in the written documents of the Árpád era. Most of these royal rights have administrative characteristics but they also have some kind of special nature which allows to consider them being separate from the right of administration. These are for example the rights of the monarch as the main warlord, manifestations of diplomatic relations, administrative literacy and authenticity in which the monarch also plays definitive part.

In the Árpád era there is no written constitution and the legal system as a whole is also lack of some fundamental elements of the constitutions of nowadays. However in the contemporary written sources we can find and recognize several purposes, functions, instruments and methods of the power structure and the state still being established. We can also find in these sources the fundamental, obligatory and enforceable normative (legal) background of these instruments and methods. It follows that the state still being established in the Árpád era has its own constitution in empirical and legal sense. And as – considering the elements of royal rights – the monarch is obviously the one to have an effect on this constitution, we can say that the monarch incorporates the power of constitution-making.

I hope that beside its expected contributions – the description of the royal rights and the legal status of the monarch in the power structure of the Árpád era – my dissertation may indicate and accelerate further scientific researches concerning Hungarian law of the Árpád era, later manifestations of the royal rights or perhaps the comparative examination of the royal rights of contemporary European monarchies.